

FROSTATING LAGMANNSRETT

DOM

Avsagt: 04.03.2019

Saksnr.: 18-085638ASD-FROS

Dommere:

Lagdommer	Dag Brathole
Kst. lagdommer	Roger Edvard Rosvoll
Ekstraordinær lagdommer	Gunnar Greger Hagen

Meddommere:

Rådgivende Ingeniør	Tore Mørch
Sivilingeniør	Ragnar Steen

Ankende part	Ålesund Bygg AS	Advokat Runar Nordby Johnsen
Ankemotpart	Kommunal og Moderniseringsdepartemen tet	Advokat Tolle Stabell Advokat Kaija Marie Folkestad Bjelland

DOM

Saken gjelder sluttoppgjør etter en totalentreprise der byggherren, Statsbygg, har holdt tilbake vederlag til dekning av omtvistede krav om dagmulkt, prisavslag og erstatning.

Sakens faktiske bakgrunn

Tingretten har i sin dom på side 2 til 5 redegjort for sakens bakgrunn. Partene er for lagmannsretten i hovedsak enige om at denne beskrivelsen gir en korrekt beskrivelse av opptakten til tvisten:

«Ålesund Bygg AS (heretter kalt ÅB) er et entreprenørselskap som ble stiftet i 1990. Selskapet som har kontoradresse i Sula kommune sysselsetter cirka 25 personer. Omsetningen har i de senere år variert mellom 100 og 130 millioner kroner i året. I 2017 oppnådde selskapet et positivt resultat på cirka tre millioner kroner.

Statsbygg (heretter kalt SB) inviterte høsten 2012 til konkurranse med forhandling for prosjektet Ålesund trafikkstasjon. SB ønsket tilbud på totalentreprise for tilbygg (byggetrinn 3) og ombyggingsarbeider på Statens vegvesens anlegg i Vestre Olsvikveg 13 i Ålesund. Tilbygget ble beskrevet som et kontorbygg på 830 m² på to etasjer med en underetasje inneholdende parkeringsareal (carport), lager og servicefunksjoner. Ombyggingsarbeidene ble beskrevet som utvidelse av kantine, utskifting av løfteplattform, samt andre nødvendige ombyggingsarbeider i byggetrinn 1 og 2.

Den 15. februar 2013 innleverte ÅB tilbud på prosjektet. Tilbudet eksklusiv merverdiavgift var på 20 822 433 kroner. I forhandlinger mellom partene reduserte ÅB sitt tilbud til 19 600 000 kroner (24 500 000 kroner inklusiv merverdiavgift). Beløpet ble lagt til grunn i kontrakten som partene inngikk 1. juli 2013. I kontrakten ble det presisert at foruten selve avtaledokumentet omfattet kontrakten blant annet referatene fra kontraktsforhandlingene, tilbudet fra ÅB, konkurransegrunnlaget, herunder SBs totalentreprisebok og NS 8407.

ÅB utførte selv betongarbeidene på prosjektet. Andre bygningsmessige arbeider som grunnarbeider, tømrerarbeider, maling og flislegging med videre, samt tekniske arbeider som elektroinstallasjoner, VVS og SD-anlegg (sentralt driftskontrollanlegg), rør og varmepumpe ble utført av underentreprenører engasjert av ÅB.

Det er uomtvistet at partene slet med samarbeidet i byggefasen. Kommunikasjonen rundt forholdene i kontrollhallen illustrerer for så vidt tonen partene imellom. Kontrakten forutsatte at trafikkstasjonen skulle være i full drift under hele byggeperioden. I byggetrinn 1 der kontrollhallen for kjøretøy befant seg skulle ventilasjonsaggregatet skiftes ut. SB påpekte i brev til ÅB av 16. januar 2014 at ÅB ikke hadde hatt nødvendig fremdrift med dette arbeidet. Det gikk, ifølge SB, på helsa løs for de ansatte i kontrollhallen som måtte forholde seg til at eksosavsugene var ute av drift. Lys i kjeller/kontrollgraver hadde vært uten funksjon i flere uker, og utbedring med en midlertidig bryter som gjorde det mulig å slå på lyset uten at lovpålagt ventilasjon startet opp, ble av SB ansett som helt uakseptabelt. SB forventet at ÅB umiddelbart iverksatte tiltak for å utbedre situasjonen. I motsatt fall ville SB se seg tvunget til å sette arbeidene bort til en annen entreprenør.

Utover våren 2014 ble SB tiltagende bekymret for arbeidene på trafikkstasjonen. SB iverksatte en såkalt KS-revisjon (kvalitetssikringsrevisjon) av prosjektet. På temaene avviksbehandling, kontroll med registreringer i TIDA (teknisk informasjonsdatabase), kommunikasjon, kompetanse, kontroll og SHA (sikkerhet, helse og arbeidsmiljø) ble det avdekket en lang rekke avvik. I brev til ÅB av 3. juli 2014 meddelte SB at en la ned KS-revisjonen. Begrunnelsen var følgende: «*Gjentagende oppfølgende henvendelser fra prosjektleders side for å få kontraktspart til å gjennomføre tiltak som er godkjent av KS-revisor har ikke gitt fremgang*». Det ble understreket at manglende tiltak var å anse som avvik fra kontrakten.

Oppstart prøvedrift skulle etter den opprinnelige avtale finne sted 4. august 2014. ÅB ønsket å endre denne fristen. SB godtok å endre ferdigstillelsesfristen for utomhusarbeidene til 29. august 2014 mot at arbeidene innomhus skulle være klar til oppstart prøvedrift 30. juni 2014 etter ferdigbefaring 27. juni.

Etter ferdigbefaringen 27. juni 2014 meddelte SB at en anså bygget som uferdig og at manglene var til hinder for oppstart prøvedrift. SB påpekte blant annet at en manglet tverrfaglige tester, at SD-anlegget ikke var ferdig, at en manglet FDV-dokumentasjon (forvaltning, drift og vedlikehold) og at gulvene i tilbygget var skjeve.

ÅB tilskrev SB 4. juli 2014 og fremholdt at det som nå manglet ikke var til hinder for at oppstart prøvedrift kunne finne sted 7. juli 2014. Det ble vist til at en hadde søkt om midlertidig brukstillatelse for bygget. SB avviste at det var mulig å starte prøvedrift 7. juli, og viste til at gulvet i to av etasjene i tilbygget var beheftet med betydelige mangler. Fra SBs side ble det fremholdt at en regnet med at ÅB var interessert i å møte SB for dialog om en løsning på problemene, men at et slikt møte ikke kunne finne sted før etter fellesferien.

I byggherremøte 6. august 2014 hevdet ÅB at bygget var klar for prøvedrift. SB avviste dette, og viste til at det fortsatt manglet dokumentasjon på utførte kontroller og tverrfaglige systemtester. SB ba om at ÅB snarest oversendte fremdriftsplan for restarbeider. I senere korrespondanse mellom partene anførte ÅB at det ikke var mulig å gjennomføre tverrfaglige tester fordi det gjensto en rekke dørmonteringer, og at årsaken til at dørene manglet utelukkende skyldtes forhold hos SB. ÅB kom med forslag til løsning på problematikken med skjeve gulv, og selskapet aksepterte at det var grunnlag for dagmulkt frem til 7. juli 2014. SB aksepterte ÅBs utbedringsforslag for gulvene, men sto fortsatt på det standpunkt at bygget ikke var ferdig til oppstart prøvedrift. Det ble påpekt at en ikke hadde mottatt dokumentasjon på at det tekniske anlegget i nybygget var satt i drift.

Den 18. august 2014 ble det gjennomført fire tekniske tester på bygget. Den 27. august innkalte ÅB til ferdigbefaring 3. september 2014. SB hadde ikke anledning til å stille denne dagen, slik at befaringen fant først sted 9. september 2014. Prøvedriftsperioden startet denne dagen.

Prøvedriftsperioden skulle opprinnelig strekke seg over seks måneder. Perioden ble utvidet med tre måneder frem til 26. juni 2015 da det ble avholdt overtakelsesforretning. I byggherremøte 7. oktober 2014 ble ÅB bedt om å foreta en rekke tester. Det ble påpekt at SD-anlegget ikke var ferdig, og ÅB ble pålagt å informere om når anlegget var ferdigstilt for hele bygget. ÅB hadde installert et SD-anlegg for tilbygget (byggetrinn 3) som ikke kommuniserte med SD-anlegget i byggetrinn 1 og 2. I november 2014 åpnet Nordvest Miljø tilgangen til det gamle SD-anlegget, men det gamle og nye anlegget var ikke integrert ved overtakelsesforretningen. I brev fra SB til ÅB av 8. juli 2015 ble det understreket at SD-anlegget skulle vært ferdigstilt for nesten ett år siden. Det ble nå satt særskilt frist for gjennomført testing av SD-anlegget til 15. september 2015. I tilfelle fristen ikke ble overholdt gjorde SB det klart at arbeidet ville bli satt bort til andre. SB mente at ÅB ikke overholdt fristen. Firmaet Johnson Controls ble derfor engasjert av SB til å integrere SD-anleggene.

Både i prøvedriftsperioden og i tiden etter overtakelsen gjorde SB gjeldende at bygget, foruten SD-anlegget, var beheftet med en lang rekke feil og mangler. I all hovedsak dreide det seg om reklamasjoner knyttet til VVS, varmepumpe, fasadearbeider, UU-merking (universell utforming) og takluke. ÅB avviste i stor grad reklamasjonene. SB har fremmet mangelskravene som motkrav til ÅBs krav på sluttoppgjør. Kravene vil bli behandlet mer utfyllende under rettens merknader, og retten går, med unntak for varmepumpen, ikke nærmere inn på dem her. Det oppsto også en tvist knyttet til utomhusarbeidene som ble trukket ut av kontrakten 19. november 2014. Mens SB krevde en vederlagsjustering på 800 000 kroner, ville ÅB bare akseptere et uttrekk på 200 000 kroner.

ÅB fremmet 4. september 2015 krav om sluttoppgjør. SB holdt tilbake et beløp på 4 579 649 kroner, og i brev til ÅB 28. september 2015 redegjorde SB i detalj for hvordan beløpet var fremkommet. Advokat Runar Nordby Johnsen fastholdt på vegne av ÅB i brev av 24. november 2015 krav om utbetaling av det tilbakeholdte. I brevet ble det også gitt prosessvarsel.

En viktig sak i kommunikasjonen partene imellom i 2016 og 2017 sto varmepumpen som ÅBs underentreprenør hadde levert til bygget. SB var med bakgrunn i en innhentet sakkyndig rapport av den oppfatning at varmepumpen ikke leverte den forventede ytelse. Det ble også påtalt at pumpen

hadde stanset ved en rekke anledninger. I brev til ÅB av 8. juni 2017 viste SB til at varmepumpen ennå ikke fungerte tre år etter oppstart prøvedrift. SB krevde å få levert en ny varmepumpe innen utgangen av august samme år. Det ble varslet om at SB ville kjøpe inn en ny pumpe på ÅBs regning dersom fristen ble oversatt. Den 22. september 2017 bestilte SB ny varmepumpe.

Partene kom ikke til enighet om sluttoppgjøret. Den 10. juli 2017 tok ÅB ved advokat Runar Nordby Johnsen ut stevning ved Sunnmøre tingrett mot Staten ved Kommunal- og moderniseringsdepartementet som er det departement SB sorterer under. ÅB nedla påstand om å bli tilkjent et beløp oppad begrenset etter rettens skjønn til 4 407 899 kroner. Selskapet krevde seg også tilkjent sakskostnader. Tilsvar fra Staten ved advokatfullmektig Kaija Bjelland hos regjeringsadvokaten forelå 4. september 2017. Staten påsto seg frifunnet fra ÅBs krav. Staten hevdet å ha misligholdskrav etter kontrakten, og brakte kravene inn for retten med henvisning til tvisteloven § 15-1 annet ledd. For motkravet nedla Staten påstand om å bli tilkjent et beløp etter rettens skjønn oppad begrenset til 2 741 892 kroner. Også Staten krevde seg tilkjent sakskostnader. ÅB har i senere prosesskriv påstått seg frifunnet fra motkravet. Under prosessens gang har påstandsbeløpene på begge sider blitt justert.»

Sunnmøre tingrett avsa 19. mars 2018 dom med slik domsslutning:

1. Staten ved Kommunal- og moderniseringsdepartementet frifinnes.
2. Ålesund Bygg AS ved styrets leder dømmes til innen 2 – to – uker fra dommens forkynnelse å betale erstatning til Staten ved Kommunal- og moderniseringsdepartementet med 2 070 520 – tomillionerogsyttitusenfemhundreogtjue 00/100 – kroner med tillegg av lovens forsinkelsesrente fra forfall til betaling skjer.
3. Ålesund Bygg AS ved styrets leder dømmes til innen 2 – to – uker fra dommens forkynnelse å betale sakskostnader til Staten ved Kommunal- og moderniseringsdepartementet ved Regjeringsadvokaten med 476 282 - firehundreogsyttisekstusentohundreogåttito 00/100 – kroner.
4. Kostnadene ved de fagkyndige meddommere dekkes av partene med en halvpart på hver.

Ålesund Bygg AS (Ålesund Bygg) anket den 27. april 2018 tingrettens dom til lagmannsretten. Anken gjelder dommen i sin helhet, med unntak av spørsmålene om «takluke» og «UU-merking». Anken er begrunnet i feil i tingrettens bevisbedømmelse og rettsanvendelse. Ved en inkurie ble det ikke nedlagt påstand i ankeerklæringen. Denne feil ble rettet ved prosesskriv av 19. juni 2018.

Staten v/Kommunal- og moderniseringsdepartementet (staten) tok til motmæle ved anketilsvar av 31. mai 2018. I anketilsvaret ble det argumentert for at staten hadde et tilgodehavende som oversteg det som var tilkjent i tingrettens dom, uten at dette var reflektert i den nedlagte påstanden. Påstanden ble rettet ved prosesskriv av 6. juli 2018.

Ankeforhandling i saken ble avholdt i Ålesund tinghus i perioden fra 15. til 23. januar 2019. Partene var representert. Det ble hørt 15 vitner inkludert partenes stedfortredere og foretatt slik dokumentasjon som rettsboken viser. Lagmannsretten foretok sammen med partsrepresentanter, prosessfullmektiger og vitner befaring av bygget på forhandlingens tredje dag. Under befaringen ble det foretatt påvisninger slik rettsboken viser.

Ålesund Bygg AS har i hovedsak gjort gjeldende:

Tingretten har generelt tatt feil på en rekke punkter under bevisførselen. Herunder er det ikke tatt hensyn til Statsbyggs bevisbyrde, og årsakssammenheng er ikke vurdert av tingretten. Tingretten har gitt Ålesund Bygg ansvar for å forstå en rekke uskrevne forhold. Tingretten har også feilaktig lagt til grunn at Prosjekteringsanvisning PA 5601 (PA 5601) var avtalt mellom partene. I et vanskelig samarbeidsklima har Statsbygg i urimelig grad lagt vekt på dokumentasjon, men har ikke selv lagt vekt på strukturen i kontrakten. Statsbyggs krav utgjør 25 % av opprinnelig kontraktssum, noe som er uforholdsmessig. Statsbygg har ikke begrenset sine tap.

Dagmulkt:

Det forelå ikke nektingsgrunnlag 27. juni 2014. Det fremgår ikke av protokollen at byggherren nektet overtakelse, jf. NS 8407 punkt 37.2 d og e. De mangler som fremgår av protokollen, ga uansett ikke nektingsgrunn. Det at Statsbygg unnlot å befare deler av bygget, må selskapet selv bære risikoen for.

Det forelå ikke tilstrekkelige mangler ved bygget til å begrunne at overtakelse ble nektet 27. juni 2014. Svakene i gulvet ga ikke grunnlag for å nekte å overta bygget. Manglende gjennomføring av tverrfaglige tester skyldtes at Statsbygg ikke hadde gitt data for dørleveranse. De øvrige mangler påpekt av Statsbygg ga heller ikke grunnlag for å nekte overtakelse.

Ålesund Bygg hadde krav på fristforlengelse som følge av at Statsbygg tross flere purringer ikke leverte dørskjema i rett tid.

Ålesund Bygg gjør subsidiært gjeldende at Statsbygg ikke kunne nekte ny ferdigbefaring 7. juli 2014. Innkallingen skjedde med rimelig frist. Ferieavvikling er ikke grunn til å nekte ferdigbefaring. En rekke mangler var kvittert ut. Det forelå midlertidig brukstillatelse pr. 1. juli 2014.

Atter subsidiært gjøres det gjeldende at fristen for oppstart prøvedrift, utenom utomhusarbeid, ikke var en dagmulktbelagt frist. Fristen ble ikke endret ved endringsavtalen. Eventuelle uklarheter om dagmulktbelagte frister er Statsbygg fullt ut ansvarlig for.

Det gjøres atter atter subsidiært gjeldende at Statsbygg ikke kunne nekte ny ferdigbefaring 7. september 2014. Innkallingen av 3. september var gitt med rimelig frist.

TIDA, FDV-dokumentasjon og fysisk merking av komponenter

Leveranse av forvaltning-, drift- og vedlikeholdsdokumentasjon (FDV-dokumentasjon) ble godkjent av Statsbygg 9. september 2014, og dagmulkten ble stanset. Ålesund Bygg har akseptert dagmulkten. Ålesund Bygg ble ikke gitt konkrete opplysninger om hvilke mangler som ble påberopt før ved Norconsult-rapporten to år senere. Opplæringen i Teknisk informasjonsdatabase (TIDA) var mangelfull. Utbedring av mangler går lenger enn det som var kontraktsmessig.

SD-anlegg

Det fremgår ikke av kontrakten at sentralt driftskontrollanlegg (SD-anlegg) skulle dekke alle tre byggetrinn. Det er levert anlegg i henhold til kontrakten. Tilbudet fra Hoist, som ble vektlagt av tingretten, medfører ikke utskifting av eksisterende anlegg for byggetrinn 1 og 2. Statsbygg er ansvarlig for uklarheter i kontrakt og byggeprogram. PA 5601 er ikke et kontraktsdokument. Statsbygg er ansvarlig for å besørge tilknytning til eksisterende anlegg.

VVS-anlegg

VVS-anlegg er levert i henhold til kontrakt. Det er ikke reklamert på feil ved VVS-anlegg utover anmerkning i overtakelsesprotokoll knyttet til komponentmerking, enkelte problemer med lyd i tilluftsmotoren til aggregat i byggetrinn 1, støy i enkelte radiatorer i byggetrinn 3, og manglende innregulering i byggetrinn 2. En representant for Statsbygg informerte om at innregulering av byggetrinn 2 ikke skulle gjennomføres.

Det er ikke reklamert over de mangler som er utbedret, slik at ankende part ikke har hatt anledning til utbedring. Manglende utbedring av enkelte mangler gir ikke Statsbygg rett til å unnlate reklamasjon for ytterligere mangler.

Utbedringen av manglene er ikke dokumentert og er ikke utført på en rimelig og forsvarlig måte.

Varmepumpe/varmeveksler

Varmepumpen ble levert i henhold til de krav som fremgår av byggeprogrammet. Varmepumpen fungerte tilfredsstillende uten rapporterte feil i en lang periode før utskifting. Driftsavbrudd etter siste utbedring skyldtes ikke feil ved varmpumpen, og drift ble igangsatt straks Rørleggersentralen hadde blitt varslet. Under enhver omstendighet anføres det at utskifting av varmpumpe er en oppgradering, og således ikke rimelig og forsvarlig, jf. NS 8407 pkt. 42.5 annet ledd.

Statsbygg protesterte ikke på at termistoren i varmepumpen ble fjernet. Termistoren var ikke nødvendig for sikker drift av anlegget.

Utsiftingen av varmepumpen var ikke forårsaket av driftsstans. Utsiftingen skjedde et år etter at Skjulsviks rapport forelå.

Det var ikke behov for å skifte varmeveksler, som var levert i henhold til kontrakt.

Utomhusarbeider

Fradrag som er gjort av ankende part knyttet til utomhusarbeider tilsvarer kostandene for resterende arbeid etter kontrakt. Vederlagsjustering skal skje med grunnlag i besparelsen, jfr. NS 8407, pkt. 34.4. Det er ikke grunnlag for fradrag ut over det beløp som Ålesund Bygg har tilbudt, kr 200 000. Statsbyggs krav om vederlagsjustering ble først kommunisert i forbindelse med sluttoppgjøret.

Prosjektering utomhus

Prosjekteringen var utført i henhold til kontrakt og fakturert i henhold til gjennomført arbeid.

Fasadearbeider

Ålesund Bygg utførte fasadearbeid i henhold til beskrivelse og med det lim som leverandøren anbefalte. Det viste seg imidlertid at limet ikke var anbefalt av produsenten av platene. Ålesund Bygg aksepterer at platene måtte skiftes, og at selskapet ikke foretok utbedring innen den fastsatte frist. Det anføres imidlertid at utbedring som er foretatt ikke var egnet som utbedring, og således ikke foretatt på en forsvarlig måte og rimelig måte, jfr. NS 8407 pkt. 42.3.4.

Byggherreombud

Det anføres at det ikke foreligger grov uaktsomhet knyttet til Ålesund Bygg sin opptreden. De feil og mangler som forelå, gir ikke grunnlag for grov uaktsomhet. Det forelå vesentlige uklarheter knyttet til konkurransegrunnlaget, som Ålesund Bygg ikke kan svare for. Det foreligger heller ikke brudd på samordningsplikten etter NS 8407 pkt. 21.4.

Det er ikke klart hva Statsbygg underbygger anførselen om grov uaktsomhet og/eller forsett med. Det er uansett klart at dette var et svært vanskelig prosjekt for Ålesund Bygg. Mye av problemene skyldtes Statsbygg. Det forelå et uklart kontraktsgrunnlag. PA 5601 var ikke vedlagt kontraktsdokumentene. TIDA var ikke et enkelt system, det ble gitt

mangelfull opplæring, og det var ingen aktiv oppfølging av TIDA fra Statsbyggs side. Frister ble splittet uten klargjøring av dagmulkt.

Kravet er ikke dokumentert. Det foreligger ikke årsakssammenheng mellom det eventuelle ansvarsgrunnlaget og det eventuelle tapet.

Når det ikke foreligger grov uaktsomhet, er det ikke grunnlag for å kreve kostnader til byggherreombud dekket av Ålesund Bygg. Kostnadene til byggherreombud er i alle tilfeller ikke tilstrekkelig konkretisert og dokumentert.

Krav fra leietaker

Som beskrevet ovenfor, foreligger det ikke grunnlag for grov uaktsomhet, og således ikke ansvarsgrunnlag for å kreve dekket kostnader til leietaker, jf. NS 8407 pkt 42.5 annet avsnitt, jf. anførselene under avsnittet om byggherreombud.

Det er ikke dokumentert at det er forhandlet om tapets størrelse, eller at Statsbygg har forsøkt å begrense tapet.

Det foreligger ikke årsakssammenheng mellom eventuelt ansvarsgrunnlag og påstått tap gjennom økte strømutfgifter eller andre merutgifter.

Endringskrav

Ålesund Bygg erkjenner at endringskrav er foreldet, men anfører at endringene er reelle, og at det foreligger adgang til motregning.

Ålesund Bygg AS har lagt ned slik påstand:

1. Staten v/Kommunal- og Moderniseringsdepartementet plikter å betale Ålesund Bygg AS et beløp oppad begrenset etter rettens skjønn til kr. 3 387 974,- med tillegg av forsinkelsesrenter fra forfall til betaling skjer.
2. Ålesund Bygg AS tilkjennes sakens kostnader for tingretten og lagmannsretten.

Staten v/Kommunal- og moderniseringsdepartementet har i hovedsak gjort gjeldende:

Staten gjør gjeldende at tingrettens avgjørelse er korrekt, og slutter seg i det alt vesentlige til tingrettens rettslige og faktiske begrunnelse. Statsbygg har med rette holdt tilbake deler av betalingen til dekning av sine krav. Dette tilbakeholdte beløpet dekker ikke de totale kostnadene ved Ålesund Byggs mislighold, og staten fremmer misligholdskrav med påstand om utbetaling av differansen mellom det tilbakeholdte beløpet og det totale misligholdskravet.

Dagmulkt

Staten krever dagmulkt med kr 1 494 000. Fristen for oppstart prøvedrift er dagmulktbelagt. Oppstart prøvedrift skulle funnet sted 30. juni 2014, men fant ikke sted før 9. september 2014. Nektelsen var dels begrunnet i betydelige mangler ved testingen av de tekniske anleggene, og dels i skjevheter i gulvene. Staten krever dagmulkt for denne perioden. Ålesund Bygg har erkjent én ukes forsinkelse. Partene tvistes således om dagmulkt for perioden 4. juli til 9. september.

Statsbygg avbrøt ferdigbefaringen 27. juni 2014 og gav utvetydig uttrykk for at det ble nektet overtakelse til ferdigbefaring. Standpunktet ble begrunnet.

Tingretten tilkjente kr 1 371 500 i dagmulkt, se dommen side 11-13. Staten anfører at tingrettens vurderinger er korrekte, med unntak av rettens vurdering av manglene ved gulvet og at Statsbygg pliktet å møte opp til befaring med én ukes varsel. Statsbygg hadde rett til å nekte å starte opp prøvedrift i hele dagmulktperioden, og trolig også etter 9. september. Bakgrunnen for at Statsbygg overtok denne dagen var leietakers presserende behov for å ta bygget i bruk.

TIDA, FDV-dokumentasjon og fysisk merking av komponenter

Staten krever erstatning for utgifter til å rette feilinnleggelser og foreta nødvendige suppleringer i TIDA-systemet med kr 367 875, jf. NS 8407 punkt 42.3.4. Feilene skyldes ikke manglende opplæring, og har vært varslet. Staten slutter seg til vurderingene på side 13 i tingrettens dom.

Statsbygg reklamerte fortløpende på manglende FDV-dokumentasjon og manglende registrering i TIDA.

SD-anlegg

Staten krever erstatning for kostnadene ved å undersøke og utbedre feilene ved SD-anlegget, jf. NS 8407 punkt 42.3.4. Ålesund Byggs leveranse var ikke kontraktsmessig. Det følger av kontrakten at det skulle leveres et SD-anlegg som dekket hele bygget og at SD-anlegget skulle leveres i samsvar med PA 5601. Dette ble ikke levert.

Staten krever erstattet kr 221 250 for arbeidene med å avdekke feilene ved SD-anlegget og å innhente forslag til løsninger. Det kreves kr 749 579 for arbeidene med å utbedre og fullføre arbeidene på SD-anlegget. Utbedringskostnadene har økt etter tingrettens avgjørelse, fordi det fortsatt arbeides på anlegget.

VVS

Statsbygg krever dekning av kostnader for utbedring av VVS-anlegget med kr 313 884, jf. NS 8407 punkt 42.3.4. Arbeidene har ikke vært utført kontraktsmessig. Kontrakten på Ålesund Bygg å innregulere i byggetrinn 2. Feilene har vært varslet. Staten slutter seg til tingrettens vurderinger på dette punktet.

Varmepumpe

Staten krever erstattet kostnadene ved å undersøke, utbedre og omlevere varmepumpen, jf. NS 8407 punkt 42.3.4. Det er betalt kr 51 500 til Rørleggersentralen AS for reparasjoner, og kr 81 751 til Brynjulv Skjulsvik for undersøkelser. Det kreves også kr 395 000 for kostnadene ved omlevering av varmepumpen. Varmepumpen har aldri fungert tilfredsstillende, til tross for at Ålesund Bygg har gjort flere utbedringsforsøk. Det var nødvendig å skifte den ut. Den nye varmepumpen kostet kr 45 000 mer enn en tilsvarende modell som ble skiftet ut. Det er gjort fratrekk for denne standardhevingen i statens krav.

Staten anfører at tingrettens bevisvurderinger er korrekte, og viser til beskrivelsen av Ålesund Byggs gjentatte utbedringsforsøk på side 17 i tingrettens dom. Staten er ikke enig i at Ålesund Bygg kun skal belastes med halvparten av Skjulsviks rapport, og fastholder kravet på kr 81 751 til denne. Rapporten var mer spesifikk enn Riksheims rapport, som gikk på hele varmeanlegget.

Utomhusarbeider

Staten krever en vederlagsjustering på kr 600 000 for at utomhusarbeidene ble tatt ut av kontrakten, jf. NS 8407 punkt 31.1. Ålesund Bygg erkjenner at staten kan kreve kr 200 000, slik at det omtvistede beløpet er kr 400 000.

Kr 600 000 er en korrekt prising av de gjenstående arbeidene. Staten bestrider at det kun var kosmetikk som gjenstod da arbeidene ble trukket ut av kontrakten. Kr 200 000 er ikke en korrekt prising av arbeidene, som dels er priset under «Utomhus» og dels under «Rigg og drift».

Prosjektering utomhus

Staten krever kr 128 149 i prisavslag for mangler ved prosjektering utomhus, jf. NS 8407 punkt 42.4, fordi den leverte ytelsen ikke har hatt noen verdi for Statsbygg. På dette punktet deler ikke staten tingrettens syn.

Fasadearbeider

Staten krever kr 555 961 i erstatning for utbedring av mangler ved fasaden, jf. NS 8407 punkt 42.3.4. Manglene ved fasade er erkjent av Ålesund Bygg. Staten har reklamert rettidig og gitt Ålesund Bygg anledning til å utbedre selv. Staten slutter seg til tingrettens vurdering av kravet på side 20 i tingrettens dom.

Byggherreombud

Staten krever erstattet ekstraordinære utgifter til byggherreombud med kr 700 000, jf. NS 8407 punkt 41 og 42.5. Staten er påført disse merkostnadene på grunn av Ålesund Byggs manglende oppfølging av reklamasjonsarbeidene, og brudd på samordningsplikten. Staten slutter seg fullt ut til tingrettens rettslige og faktiske vurderinger av grov uaktsomhet og forsett på side 21-23 i dommen. Staten er imidlertid ikke enig i at kravet skal reduseres til 350 000 kroner, og fastholder det opprinnelige kravet på kr 700 000.

Krav fra Statsbyggs leietaker

Staten krever erstattet kr 1 080 886 for leietakers misligholdskrav mot Statsbygg, jf. NS 8407 punkt 42.5 annet ledd. Ålesund Bygg har bevisst satt Statsbyggs interesser til side ved å unnlate å følge opp reklamasjonsarbeidene. Staten slutter seg fullt ut til tingrettens vurdering på side 23-24 i dommen.

Endringskrav avslått av Statsbygg ved sluttoppgjøret

Staten anfører prinsipalt at Ålesund Byggs krav er foreldet, jf. NS 8407 punkt 35.2. Kravet bestrides også på materielt grunnlag. Staten viser til begrunnelsen fra byggherreombudet i brev av 23. september 2015.

Staten v/Kommunal og moderniseringsdepartementet har lagt ned slik påstand:

1. Anken forkastes.
2. Ålesund Bygg AS dømmes til å betale staten v/Kommunal- og moderniseringsdepartementet et beløp fastsatt etter rettens skjønn oppad begrenset til 934 341 kroner, med tillegg av forsinkelsesrenter fra forfall til betaling skjer.
3. Staten v/Kommunal- og moderniseringsdepartementet tilkjennes sakskostnader for lagmannsretten.

Lagmannsretten ser saken slik:

Innledning

Saken gjelder krav om sluttoppgjør fra Ålesund Bygg, et krav som har blitt møtt med mangelsinnsigelser og erstatningskrav fra Statsbygg. Tvisten er knyttet til en totalentreprise der Ålesund Bygg som totalentreprenør oppførte en kontorfløy på ca. 830 m² på Ålesund trafikkstasjon, omtalt som byggetrinn 3. I tillegg foretok Ålesund Bygg en ombygging av byggetrinn 1 og 2 som blant annet omfattet utvidelse og ombygging av kantine, utbedring av ventilasjonsanlegg og varmeanlegg.

Tvisten mellom partene gjelder delvis hva som er avtalt mellom partene og delvis hva som er levert og til hvilken tid. Lagmannsretten vil i det følgende først ta for seg de viktigste bestemmelsene i avtalen, og deretter behandle de enkelte tvistepunkter enkeltvis i samme rekkefølge som tingretten og anførselene for lagmannsretten.

Lagmannsretten bemerker innledningsvis at saken i det vesentlige står i samme stilling som for tingretten. 14 av 15 vitner er felles for tingretten og lagmannsretten, og dokumentene i saken er også i det vesentlige de samme. På poster hvor lagmannsretten er enig i tingrettens bedømmelse – og hvor det ikke er kommet til nye momenter i saken – vil lagmannsretten benytte seg av henvisninger til tingrettens dom.

Avtalen mellom Statsbygg og Ålesund Bygg. Enkelte sentrale avtalepunkter.

Ved kontrakt av 21. juni 2013 og 1. juli 2013² mellom Statsbygg og Ålesund Bygg ble sistnevnte gitt i oppdrag å utføre en totalentreprise på Ålesund Trafikkstasjon. Entreprisen omfattet en ny kontorfløy med parkering i underetasje (betegnet byggetrinn 3), tilpassing til byggetrinn 2, utvidelse av kantine i byggetrinn 2 og utomhusarbeid. I tillegg omfattet kontrakten komplett ventilasjonsanlegg for byggetrinn 3 og arbeid med ventilasjonsanlegget i byggetrinn 1 og 2. Partene er uenige om kontakten omfatter et komplett SD-anlegg for hele bygningsmassen.

I kontrakten³ er det inntatt følgende bestemmelser om dagmulktbelagte frister:

«Utarbeidelse av fremdriftsplan, jf. NS 8407 pkt 21.2:	05.06.2013
Igangsetting på byggeplass:	03.06.2013
Overlevering av FDV-dokumentasjon:	to uker før overlevering
Sluttfrist:	04.08.2014

¹ D.u. s. 1623

² D.u. s. 522

³ D.u. s. 521

Andre dagmulktbelagte frister:

Ingen

Oppstart prøvedrift: TE skal i fremdriftsplan angi dato for prøvedrift av teknisk anlegg. Prøvedrift skal starte senest en måned før overlevering.

For øvrig gjelder de tidsfristene som er oppført i de øvrige kontraktsdokumentene.»

«Sluttfrist» angir dato for avtalt overtakelse til prøvedrift, som således var fastsatt til 4. august 2014. Som det vil fremgå nedenfor under overskriften «Dagmulkt», ble tidspunktet senere endret ved avtale.

Om prøvedriftsperioden heter det i Statsbyggs ytelsesbeskrivelse for totalentrepriseprosjektering (YT-TE) i pkt. 4.2.3:

«Dersom ikke annet er avtalt skal det foretas faste besøk på anlegget én gang pr uke første måneden av prøvedriftsperioden og deretter minst en gang pr. måned og ellers etter behov for at anlegget skal være operativt til enhver tid. Besøk på anlegget skal avtales med driftspersonale og være koordinert med UE der det er flere anlegg som har prøvedriftsperiode. TE skal kontrollere anlegg som har gitt alarmer eller der driftsoperatør har gitt anmerkninger.

Under prøvedriftsperioden skal TE utføre nødvendige tester og kontroller for å vise at anlegget fungerer etter forutsetningene. Det skal dokumenteres at anleggene virker sammen.

Resultatene av innsamlede måledata under perioden gjennomgås med driftspersonell. TE skal føre driftslogg i hele perioden hvor alle avvik, årsaker, feil, mangler og tiltak noteres. Etter hvert besøk på anlegget skal TE sende rapport til byggherren der det beskrives hva TE har utført. Det skal for VVS- og automatiseringsanlegg benyttes standardskjema (Teknisk prøvedrift RIF/NVEF).

Retting av feil og mangler, samt justeringer av settpunkter som framkommer i testprotokoll skal skje umiddelbart.

Ved utløp av prøvedriftsperioden skal TE gi rapport med forslag til eventuelle (korrigerende) tiltak for anleggene.

TE holder alt nødvendig måleutstyr i prøvedriftsperioden.

TE's kontaktperson skal yte bistand på telefon og evt. rykke ut ved behov dersom kritiske driftsproblemer oppstår.»

Som det her fremgår, ble det stilt klare krav til oppfølging fra Ålesund Bygg i prøvedriftsperioden. Denne perioden løp etter ferdigstilling fra entreprenørens side. Entreprenøren påtok seg å bistå Statsbygg med oppstart og drift av bygget og de tekniske anleggene.

Selve kontrakten inneholder ikke beskrivelse av prosjektet, men det er i kontrakten vist til dokumenter som inngår i avtalen:

«Følgende dokumenter inngår i denne avtalen:

1. Dette avtaledokumentet
2. Referater fra kontraktsforhandlinger om kontrakten, som er godkjent av begge parter,

herunder dokumenter inntatt i vedlegg 1 til dette avtaledokument og opplistet nedenfor;

Møtereferat 201202648-10 fra 16.04.2013

Møtereferat 201202648-12 fra 21.03.2013

Bekreftelse (epost) fra Ålesund Bygg fra 20.03.2013

Møtereferat 201202648-8 fra 18.03.2013

3. Totalentreprenørens tilbud, datert 15.02.2013 og inntatt som vedlegg 2 til dette Avtaledokument
4. Konkurransesgrunnlaget, herunder Statsbyggs Totalentreprisebok inntatt som vedlegg 3 til dette avtaledokument
5. NS 8407 (vedlegges ikke)
6. UU Rapport fra 28.09.2013 som vedlegg 4 til dette avtaledokument
7. Tilleggsinformasjon byggetrinn 1 luftbehandling som vedlegg 5 til dette avtaledokument»

Opplistingen av kontraktsdokumentene er ikke uttømmende. I totalentrepriseboka, som det er henvist til i kontrakten, heter det under punkt 1.1⁴:

«Grunnlaget for TEs prosjektering er:

- Byggeprogram datert 07.12.12
- Løsningsforslag med beskrivelse og tegninger utarbeidet av Statsbygg.
- Statsbygg sine generelle prosjekteringsanvisninger (PA' er)
- TEs tilbud»

Den nærmere beskrivelse av prosjektet er inntatt i byggeprogrammet. Partene er enige om at dette dokumentet inngår i avtalen. Partene er uenige om det er avtalt at Statsbyggs generelle prosjekteringsanvisninger i sin helhet inngår i avtalen. Spesifikt gjelder dette PA 5601, som omhandler Automasjon og SD-anlegg.

I byggeprogrammet heter det på side 5⁵ under overskrift «Omfang av prosjektet»:

«Prosjektet omfatter tilbygg på to etasjer med underetasje, nødvendig ombygging i eksisterende bygning og utvidelse av kantine i første etasje. Tilbygget muliggjør plass til 7 biler i carport i underetasjen, i tillegg til lager og areal til tekniske installasjoner. Utendørs omfatter det istandsetting/ tilbakefylling mot grunnmur. Inntil nytt tilbygg skal terrenget senkes til samme nivå som ved carportene, og ny nedkjørsel til carportene, platting fra underetasje mot vest og parkeringsplass ved tilbygget skal etableres. Platting og beplantning utenfor kantine skal tilpasses utvidelsen av kantine.»

På side 8 flg. i byggeprogrammet⁶ heter det:

⁴ D.u. s. 28

⁵ D.u. s. 424

⁶ D.u. s. 427

Da det skal utføres ombyggingsarbeider i eksisterende bygg, er det viktig at det tas særlig hensyn til at disse arbeidene blir utført på en forsvarlig måte, slik at arbeidsmiljøet blir ivaretatt. Varigheten på støyende arbeider skal holdes til et minimum, og det skal avklares i god tid i forveien når disse arbeidene blir utført. Omliggende områder må beskyttes. Det skal utarbeides en detaljert fremdriftsplan i samarbeid med Statsbygg og Statens Vegvesen hvor det skal tas spesielt hensyn til at trafikkstasjonen er i drift under hele byggeprosessen.»

Det har vært et sentralt tvistepunkt mellom partene om Statsbyggs prosjekteringsanvisning PA 5601 har vært vedtatt mellom partene som en del av kontrakten. Ålesund Bygg har særlig vektlagt at PA 5601 ikke var blant de dokumenter, også prosjekteringsanvisninger, som var nevnt i invitasjonen til konkurransen.⁷ Ålesund Bygg har også gjort gjeldende at PA 5601 ikke var vedlagt byggeprogrammet, selv om dokumentet er nevnt i punkt 5.6.2.⁸

Lagmannsretten ser det slik at byggeprogrammet er et sentralt dokument blant kontraktsdokumentene. Byggeprogrammets punkt 5.6.2 inneholder en beskrivelse av det SD-anlegget som inngikk i kontrakten. Det vil være umulig å gi et tilbud til Statsbygg som omfattet SD-anlegget, uten å sette seg inn i byggeprogrammet. Når det under dette punktet heter uttrykkelig at anlegget skulle leveres «iht. PA 5601, vedlagt», innebærer dette at PA 5601 inngår som et kontraktsdokument. Dette gjelder selv om det er slik at dokumentet ikke var vedlagt byggeprogrammet. PA 5601 var lett tilgjengelig på Statsbyggs hjemmesider, og Ålesund Bygg kunne ha etterlyst det manglende dokumentet fra Statsbygg. Som profesjonell entreprenør hadde Ålesund Bygg plikt til å sette seg inn i de avtalte kontraktsdokumenter.

Lagmannsretten viser for øvrig til at Statsbygg generelle prosjekteringsanvisninger (PA'er) er medtatt som grunnlag for totalentreprenørens prosjektering under punkt 1.1 I Statsbygg ytelsesbeskrivelse for totalentrepriseprosjektering (YT-TE)⁹, som det er vist til i invitasjonen til konkurransen punkt 1.1.¹⁰, heter det at grunnlaget for totalentreprenørens prosjektering blant annet er «Statsbygg sine generelle prosjekteringsanvisninger (PA'er)».

Spørsmålet om hva som ble avtalt om omfanget av leveransen av SD-anlegget, behandles nedenfor under overskriften «SD-anlegg».

Det er i Statsbyggs ytelsesbeskrivelse for totalentrepriseprosjektering (YT-TE) inntatt følgende i pkt. 4.3.2. og 4.3.3¹¹

«4.3.2 FDV-dokumentasjon

Utkast til FDV-dokumentasjon leveres senest 60 dager før oppstart prøvedrift.

- Fullstendig utkast til FDV-dokumentasjon skal leveres ihht til PA 9001 før oppstart av

⁷ D.u. side 12

⁸ D.u. side 474

⁹ D.u. side 26

¹⁰ D.u. side 13

¹¹ D.u. side 43

- prøvedrift. FDV dokumentasjonen skal i tillegg til kravene i PA 9001 inneholde følgende:
- en skjøtselsplan for vedlikehold av grøntanlegg.
- statiske beregninger og dimensjonering av konstruksjoner.
- geometrisk dokumentasjon (innmåling av bygningsdeler inkl. konstruksjoner i grunnen) i form av tegninger eller innmålingsliste som viser pæler, fundamenter, spunt, grunnarbeid etc.

4.3.3 Øvrig dokumentasjon

TE skal levere følgende til oppstart prøvedrift:

- midlertidig brukstillatelse.
- fullstendig utkast til FDV-dokumentasjon, se pkt 4.3.2.
- for alle bygninger skal det etableres rutiner for internkontroll av brannvernarbeidet, i henhold til brann- og eksplosjonsloven med tilhørende forskrifter. For Statsbyggs eiendommer skal dette innarbeides i Statsbyggs IK Eiendom og IK DV. TE skal hjelpe stedlig driftspersonell med dette arbeidet og har ansvaret for at dette blir riktig. For andre eiendommer må TE utarbeide eller bistå slik at nødvendige dokumenter blir utarbeidet for internkontroll.
- oppsummerende avfallsregnskap for hele byggeperioden jf. 4.1.1 ovenfor.
- akustiske ettermålinger av alle rom med strenge akustiske krav, samt stikkprøver for mer ordinære rom. Målingene skal inneholde: Lydisolasjon, etterklangstider/refleksjonsforhold, støynivå fra trafikk og felles tekniske installasjoner og spesielt støyende virksomhet.»

I byggeprogrammet punkt 1.7.1. heter det på side 16:

«Det skal benyttes Tverrfaglig merkesystem TFM. For nærmere beskrivelse se PA-0802. Det skal brukes 3 siffer løpenr. på systemnivå og 3 siffer på komponentnivå. Struktur på koding og løpenummer skal avklares med ED/ Eiendomsavdelingen Statsbygg.

FDV-dokumentasjonssystemet TIDA skal benyttes for FDV- dokumentasjonsinnsamling. Totalentreprenør (TE) skal skrive inn systemer og komponenter, skrive inn utfyllende informasjon, samt legge inn dokumentasjon. FDV-dokumentasjonen skal være ferdig, inklusive måleprotokoller o.l. og brukes til opplæring av driftsorganisasjonen og brukere.

Totalentreprenøren skal etablere Innsamlingssystemet TIDA (dRofus) tidlig i detaljprosjekteringsfasen ifm etablering av systemer og komponenter, og skal berikes med teknisk informasjon og datablader i byggefasen. Før bygget ferdigstilles skal FDV-dokumentene være utarbeidet og godkjent (tegninger, FDV-instrukser, branndokumentasjon, internkontroll etc). Totalentreprenøren har ansvaret for å utarbeide FDV-dokumentasjon og for at underentreprenørene leverer underlag for dette. For nærmere beskrivelse se PA-9001 Drift og vedlikehold

Dette blir et tilbygg til eksisterende bygningsmasse. Senere vil forvaltning drift og vedlikehold av byggene ses samlet. Det er derfor viktig mht valg av følgende systemer at byggene ses i sammenheng:

- Oppvarmingssystem, mulig felles varmesentral
- Brannalarmanlegg, koples opp som ett anlegg
- Sentralt driftskontrollanlegg.
- Adgangskontrollsystem
- FDV-dokumentasjon og merkesystem m.m.

Valgene må avklares sammen med Statsbygg Midt-Norge og Statsbygg ED.

Statsbygg's IK/DV-system:

- Systemet er bygd opp med fire moduler;
- IK-krav, rutiner, info, adm.rutiner og oppgaver (F)
- Internkontroll El.anlegg
- Internkontroll Brann

Det fremgår av det ovenstående at det mellom partene entydig var avtalt krav til FDV-dokumentasjon, tverrfaglig merkesystem og rapportering til Statsbyggs innsamlingssystem TIDA.

Som det videre fremgår av de siterte kontraktsdokumenter, stilte Statsbygg ikke bare krav til utforming av tilbygget og ombyggingsarbeider. Det ble i tillegg stilt detaljerte krav til SD-anlegg og FDV og til prosedyrer. Videre ble det stilt opp krav til tidsfrister. Ålesund Bygg aksepterte disse krav som del av avtalen om totalentreprise. Lagmannsretten oppsummerer sentrale deler av avtalen slik:

- Avtalen var inngått som totalentreprise
- Dagmulktbelagt ferdigstillelse til prøvedrift var avtalt til 4. august 2014 (senere endret, jf. nedenfor). På dette tidspunkt skulle leveransen være ferdigstilt fra Ålesund Byggs side. Entreprenørens deltakelse i prøvedriftperioden var en selvstendig forpliktelse ut over ferdigstillelsen.
- Statsbyggs prosjekteringsanvisninger, herunder PA 5601, var vedtatt som en del av avtalen.
- Ålesund Bygg var forpliktet til å levere utkast til FDV-dokumentasjon senest 60 dager før oppstart prøvedrift.
- Ålesund Bygg var forpliktet til å levere fullstendig FDV-dokumentasjon og Tverrfaglig merkesystem (TFM) før oppstart prøvedrift
- Ålesund Bygg var forpliktet til å etablere data i innsamlingssystemet TIDA i detaljprosjekteringsfasen.

Lagmannsretten vil etter dette gå inn på de enkelte tvistepunkter. Enkelte avtaletolkningsspørsmål vil bli behandlet under disse postene.

Dagmulkt

Som det fremgår over på side 13, var ferdigstillelse til prøvedrift avtalt til 4. august 2014. Fristen var dagmulktbelagt.

Ved e-post av 11. februar 2014¹² til Statsbygg spurte Ålesund Bygg om det var mulig å endre fristen. Ved e-post av 5. mars 2014¹³ ble det antydnet at innflytting var mulig 30. juni 2014, under forutsetning av at spesifisert utomhusarbeid ble utsatt. Ved e-post av 1. april 2014¹⁴ bekreftet Statsbygg i prinsippet at forslaget ble godtatt, under bestemte forutsetninger.

¹² D.u. s. 577

¹³ D.u. s. 597

¹⁴ D.u. s. 597

Ved e-post av 15. mai 2014¹⁵ oppsummerte Statsbygg endringsavtalen:

«Som avklart i diverse møter (se møtereferater fra 18.03. og 11.04 med vedlegg) og emailkorrespondanse (fra 1. april 2014) er følgende milepæler dagmulksbelagt:

- Oppstart hovedbyggrensjøring, RTB (RØD-sone), innvendig byggearbeid ferdig 2.6.2014
- Overlevering av FDV dokumentasjon 20.06.2014 (Endelig utkast fra TE klart 2.6. iht. plan)
- Oppstart prøvedrift mandag 30.6.2014 (Ferdigbefaring avholdes 27.6.2014)
- Ferdigstillelse av alle kontraktsarbeider som ikke er utsatt 4.8.2014
- Ferdigstillelse utsatt del av utomhusarbeider 29.8.2014 i henhold til fremlagt forslag om gjennomføring
- Overtagelse etter prøvedrift 7.1.2015

Vi ber om skriftlig bekreftelse fra Ålesund Bygg på dette og tilbakemelding i løpet av tirsdag den 20. mai hvis Ålesund Bygg mot formodning skulle ha et annet syn.»

Ålesund Bygg protesterte ikke på innholdet av e-posten. Ved e-post av 19. juni 2014¹⁶ minnet Statsbygg om at fristen for ferdigbefaring 27. juni 2014 var dagmulksbelagt. Ålesund Bygg protesterte ikke.

Lagmannsretten legger til grunn at fristene for ferdigstillelse ble avtalt endret slik som beskrevet i Statsbyggs e-post av 15. mai 2014. Fristene var dagmulksbelagt.

Den 27. juni 2014 ble det avholdt ferdigbefaring på byggeplassen. Befaringen ble avbrutt uten at det ble satt opp felles protokoll og uten at det er dokumentert skriftlig at Statsbygg eksplisitt nektet å overta kontraktsarbeidene. Statsbygg sendte imidlertid 1. juli 2014¹⁷ brev der det blant annet ble skrevet:

«.....

Befaringen for bygg, elektro og VVS ble gjennomført parallelt. Det ble registrert feil og mangler av en slik art at anleggene ikke kunne sies å være kontraktsmessig ferdig. Det ble derfor ikke ført en komplett liste over mangler ved kontraktsarbeidene.

I etterkant av befaringen ble det avholdt et møte der Statsbygg meddelte at planlagt prøvedrift og dermed også Statens vegvesens innflytting må utsettes.

Statsbygg ber Ålesund Bygg AS legge frem en detaljert fremdriftsplan som viser når restarbeidene og utbedring av mangler kan finne sted. Da det er på starten av fellesferien er det ikke mulig for Statsbygg å gjennomføre ferdigbefaring før etter denne er over. Vi minner om at bygget inkl. vinduer må være rengjort slik at det er mulig å ta i bruk bygget etter ferdigbefaringen.

.....»

I brevet ble det listet opp en rekke mangler ved leveransen. I ettertid har Statsbygg konkretisert de mest alvorlige mangler:

¹⁵ D.u. s. 609

¹⁶ D.u. s. 650

¹⁷ D.u. s. 656

- Det manglet midlertidig brukstillatelse
- Det manglet tester av tekniske installasjoner
- SD-anlegget var ikke ferdig
- Det manglet FDV-dokumentasjon
- Det var svanker i gulv

Lagmannsretten legger til grunn at leveransen fra Ålesund Bygg ikke var ferdigstilt 27. juni 2014. De påpekte mangler var hver for seg og til sammen til hinder for at Statsbygg kunne overta bygget. De mest alvorlige forhold var manglende FDV-dokumentasjon og manglende SD-anlegg som forhindret at Statsbygg kunne overta bygget til prøvedrift. Lagmannsretten viser til tingrettens dom side 11 og 12.

Det ikke ble satt opp protokoll under ferdigbefaringen. Lagmannsretten legger til grunn at Statsbygg under befaringen ga entydig beskjed om at bygget ikke kunne overtas, og at det i et etterfølgende brev ble gitt en detaljert begrunnelse for dette. Den manglende protokoll må sees i sammenheng med at manglene ved leveransen var omfattende og fundamentale. Kontraktsgjenstanden var ikke klar for overtakelsesforretning. Statsbygg hadde rett til å nekte overtakelse etter NS 8407 punkt 37.3 og ga innen rimelig tid en begrunnelse for dette.

Ved brev av 8. august 2014¹⁸ aksepterte Ålesund Bygg at «det var grunnlag for Statsbygg for ikke å overta bygget den 27. juni». Brevet må sees som et forhandlingsutspill, men dokumenterer at Ålesund Bygg hadde forstått at Statsbygg hadde nektet overtakelse av kontraktsgjenstanden 27. juni 2014.

Statsbygg kan formelt sett ha forsømt seg i sin håndtering av overtakelsesforretningen. Den riktige forståelse av hendelsesforløpet blir imidlertid, etter lagmannsrettens syn, at Statsbygg nektet å gjennomføre en overtakelsesforretning, og at Ålesund Bygg forholdt seg til det. Slik sett er det riktig å si, slik Statsbygg gjør gjeldende, at overtakelsesforretningen ble avbrutt. Ingen av partene synes å ha sett det som hensiktsmessig å opprette en overtakelsesprotokoll. Totalt sett har Statsbygg uansett oppfylt sine forpliktelser til klarhet etter prinsippene i NS 3407 punkt 37.2 og 37.3.

Kontraktsgjenstanden var heller ikke klar til overtagelse 7. juli 2014. På dette tidspunkt hadde bygget fått midlertidig brukstillatelse, men de øvrige mangler var ikke rettet opp.

Lagmannsretten er enig med tingretten i at byggeprosjektet ikke var klart til overlevering før i september 2014. Lagmannsretten er videre enig i at dagmulkten ikke skal løpe ut over 3. september 2014. Lagmannsretten viser til tingrettens begrunnelse:

¹⁸ D.u. s. 696

«SBs dagmulktkrav – 1 494 000 kroner - omfatter perioden frem til 9. september 2014 da ferdigbefaring og oppstart prøvedrift fant sted. Retten mener at det er riktig å kutte noe i kravet. ÅB tilskrev SB 27. august 2014 og anførte at en nå oppfylte SBs kriterier for å kunne starte prøvedrift. Det ble blant annet vist til at en hadde utført tverrfaglige tester. Selskapet innkalte på denne bakgrunn til ferdigbefaring 3. september 2014. SBs prosjektleder avviste å stille til ferdigbefaring nevnte dato under henvisning til at hun var på reise. Det ble understreket at SB anså en frist på én uke for å stille på ferdigbefaring som urimelig. Retten er enig i at fristen var kort, men mener at det må vektlegges at ÅB var i en dagmulksituasjon. Under slike forhold bør en akseptere kortere frister enn ellers, og retten finner ikke å ville karakterisere fristen som urimelig kort. For SB kan det ikke ha fremstått som upåregnelig at ÅB ville forsøke å redusere sitt tap. Dagmulktperioden begrenses etter dette til tidsrommet 30. juni – 3. september 2014. Det innebærer at ÅB skal betale en dagmulkt på **1 371 500 kroner.**»

Ålesund Bygg har gjort gjeldende at selskapet har krav på fristforlengelse på grunn av at Statsbygg ikke ga etterlyste opplysninger om dørskjema. Dette kravet kan ikke føre frem. Når overtakelse ble nektet, hadde dette ingen sammenheng med at leveranse av dører var forsinket. Dersom Ålesund Bygg hadde levert FDV-dokumentasjon og SD-anlegg rettidig, kunne SD-anlegget vært testet med feilmelding for dørene. Det er ingen årsakssammenheng mellom eventuell forsinket spesifikasjon av dørskjema og Ålesund Byggs forsinkede leveranse. Kravet om fristforlengelse kan ikke tas til følge.

Lagmannsretten tilkjenner etter dette i henhold til NS 8407 pkt. 40.1 Statsbygg en dagmulkt på kr 1 371 500.

TIDA, FDV-dokumentasjon og fysisk merking av komponenter

Lagmannsretten har lagt til grunn at FDV-dokumentasjon, innføring i TIDA og fysisk merking av komponenter var mangelfullt utført 27. juni 2014. Dette var en av manglene som begrunnet at Statsbygg kunne nekte å overta bygget 30. juni 2014. Ålesund Bygg har akseptert en selvstendig dagmulkt for dette forholdet med kr 103 500.

Statsbygg krever i tillegg kr 367 875 for utgifter til å rette feilinnleggelser og nødvendige suppleringer i TIDA. Arbeidet ble utført av Norconsult AS. Ålesund Bygg har gjort gjeldende at leveransen ble akseptert av Statsbygg ved overtakelsen i september.

Manglende leveranse av er ikke anmerket i protokollen fra oppstart av prøveperioden som ble avholdt 9. september 2014¹⁹, verken i selve protokollen eller i vedleggene. Det var først ved den endelige overtakelsesforretningen etter prøvedriftsperioden, avholdt 26. juni 2015²⁰, at mangler ved FDV-dokumentasjon, innføring i TIDA og fysisk merking av komponenter ble påpekt.

¹⁹ D.u. s. 758

²⁰ D.u. s. 898

Lagmannsretten legger til grunn at bestemmelsene i NS 8407 punkt 37 om overtakelse får anvendelse ved overtakelse til prøvedrift. Det er på dette tidspunkt den egentlige overtakelsen av kontraktsgjenstanden finner sted.

I Giverholt m/fl. «NS 8407 Alminnelige kontraktsbestemmelser for totalentrepriser med kommentarer» (2012) legges det på side 602 til grunn at manglende anmerkning av en mangel i overtakelsesprotokollen ikke medfører at mangelen ikke kan kreves rettet, men at byggherren da har bevisbyrden for at den ble påberopt, men ikke notert. Lagmannsretten er enig i denne rettsoppfatningen. Statsbygg har ikke påberopt eller ført bevis for at mangelen ble påberopt under overtakelsesforretningen 9. september 2014. Manglende FDV-dokumentasjon, innføring i TIDA og fysisk merking av komponenter var i 2014 et sentralt tema i diskusjoner mellom partene. Når mangelen ikke ble påberopt 9. september 2014, hadde Ålesund Bygg grunn til å innrette seg på at leveransen var akseptert. Det var for sent å anmerke mangelen ved den endelige overtakelsen 26. juni 2015. Statsbygg er derfor avskåret fra å påberope seg denne mangelen og tilkjennes ikke prisavslag på dette punktet.

SD-anlegg.

Lagmannsretten har på side 15 fastslått av prosjekteringsanvisning PA 5601 inngår som et kontraktsdokument i avtalen mellom Statsbygg og Ålesund Bygg.

I byggeprogrammet under punkt 5.6.2²¹ beskrives SD-anlegget slik:

«Det skal for tilbygget medtas et komplett byggautomatiseringsanlegg ved sentralt driftskontrollanlegg (SD-anlegg) og automatikkomponenter/feltutstyr, for overvåking, styring og regulering av varme, ventilasjon, kjøling, belysning og andre tekniske anlegg, iht PA 5601, vedlagt. Nødvendige systembilder, printer, rapportering, statistikk og alarmlogg skal være medtatt. Funksjoner som backupmulighet, fjernovervåking, alarm via trådløs telefoni (mobiltelefon) og energioppfølgingsprogram skal medtas. Energioppfølgingsystemet skal basseres på NS3031, se kap 4.3.2. (Energi og vannmålere skal overføre data til SD anlegget via M-bus, se kap 3) Det skal leveres et SD anlegg som dekker hele bygget. Dette skal være web-basert, med tilkobling til Statsbyggs eiendomsring, og skal baseres på åpne standarder(proprietære løsninger godtas ikke). Leveres komplett inklusive skjermer, server, montering, programmering,innregulering, tverrfaglige tester, dokumentasjon etc.. Anlegget skal energioptimaliseres for lavest mulig energinivå gjennom hele året. Det skal legges opp til temperaturkurver over døgnet som muliggjør frikjøling. Kurver for: Sommer/vinter/natt/ferie/høst/vår-senk skal som minimum medtas.»

I prosjekteringsanvisning PA 5601²² heter det under pkt. 2:

«Det skal for alle Statsbygg prosjekter i utgangspunktet leveres ett SD-anlegg for alle systemene i bygget/byggene. Dersom SD-anlegget på noe måte skal deles opp, skal dette skje i samråd med byggherre.»

²¹ D.u. side 474

²² D.u. side 154

Disse kontraktsdokumentene gir anvisning på at Ålesund Bygg påtok seg å levere ett felles SD-anlegg for hele Ålesund Trafikkstasjon. Statsbygg har gitt uttrykk for at leveransen ikke nødvendigvis skulle skje ved et fullstendig nytt anlegg, dersom det gamle anlegget kunne benyttes helt eller delvis. Lagmannsretten legger dette til grunn. Som totalentreprenør kunne Ålesund Bygg velge mellom løsningsalternativer, så lenge det ble levert ett komplett anlegg for hele trafikkstasjonen.

Lagmannsretten legger til grunn at denne forståelsen av avtalen også ble lagt til grunn av Ålesund Bygg og selskapets underentreprenører. I tilbudet av 30. april 2014²³ fra Johnson Controls, som leverte SD-anlegget, fremgår det at det er medtatt «Levering av nytt SD-anlegg i henhold til spesifikasjon». Av spesifikasjonen på side 2 i tilbudet²⁴ fremgår det at leveransen omfatter 26 soner i byggetrinn 1 og i til sammen 80 soner i byggetrinn 2 og 3.

I følge vitnet John Mikael Nordli, som var prosjektleder for Johnson Controls, oppsto det to problemer med leveransen:

- Johnson Controls var ikke forberedt på å møte kravene i PA 5601.
- Johnson Controls tilbud var basert på oppvarming med radiatorer.

I byggeprogrammet står det under punkt 3.2 Varme:

«Eksisterende bygninger har i dag oppvarming med elektrisitet. Elektrisk romoppvarming skal beholdes slik det er i dag. Varmebatterier for ventilasjonsoppvarming skal byttes ut med vannbårne varmemeritterier.»

De uriktige forutsetninger som Johnson Controls bygget sitt tilbud på, lå begge innenfor det som Ålesund Bygg hadde kontraktsansvar for. Da problemene med SD-anlegget ble aktualisert, inntok Ålesund Bygg feilaktig det standpunkt at kontrakten bare omfattet leveranse av SD-anlegg for byggetrinn 3 og for det begrensede arbeid som Ålesund Bygg utførte på byggetrinn 1 og 2. Ålesund Bygg bærer selv risikoen for sin uriktige forståelse av avtalen, og er ansvarlig for merkostnader som Statsbygg hadde for å sikre en kontraktsmessig leveranse. Retten legger til grunn at utbedringen er foretatt på en rimelig og forsvarlig måte. Ålesund Bygg pålegges å erstatte Statsbyggs kostnader ved engasjementet av Nordvest Miljø AS og Johnson Controls med henholdsvis kr 221 250 og kr 749 579.

VVS-utbedringer

Tingretten har behandlet Statsbyggs krav knyttet til VVS-anlegget på side 15 og 16:

²³ D.u. s. 507

²⁴ D.u. s. 508

«Staten krever erstattet utgifter til utbedring av feil og mangler på VVS-anlegget med 313 884 kroner. ÅB avviser kravet.

Byggeprogrammet pkt. 3.6.1 oppstilte følgende generelle krav til anlegg for luftbehandling: *«Det skal leveres et nytt komplett ventilasjonsanlegg for nybygget (byggetrinn 3). I byggetrinn 2 skal det gjøres nødvendige kanaltilpasninger i forbindelse med rom som bygges om og anlegget skal innreguleres på nytt.»* For byggetrinn 1 var kravet *«full utskifting av hele ventilasjonsaggregatet, renovering, rengjøring og nødvendig ombygging av eksisterende kanalnett, samt innregulering av anlegget. Det stilles samme krav til dette ventilasjonsanlegget som for nybygg»*. I et eget vedlegg til kontrakten (vedlegg 15) ble det stilt spesifikke krav til luftbehandlingsanleggets kapasiteter og funksjoner.

ÅB satte arbeidet med VVS-anlegget bort til sin underentreprenør, Kamo Entreprenør AS. Etter bevisførselen legger retten til grunn at arbeidet som ble utført på VVS-anlegget var beheftet med en rekke mangler. Daglig leder Ole Jonny Rogne i Nordvest Miljø AS som SB engasjerte til å utbedre VVS-anlegget, fortalte i sitt vitneprov at en umiddelbart registrerte mye støy fra ventilasjonsanlegget i byggetrinn 1. Støyen kom av for stor tilluftsmengde gjennom ventilasjonskanalene. I ekspedisjonen ble det målt dobbelt så store luftmengder enn det som var forutsatt i spesifikasjonene. Anlegget var ikke innregulert, og det manglet nødvendige spjeld. Over himlingen i byggetrinn 1 fant Nordvest Miljø det Rogne karakteriserte som «ei vannsklie av kanaler», et kanal-virvar som ifølge Rogne bidro til dårlig effekt på anlegget. I byggetrinn 2 avdekket Nordvest Miljø feil på 70 % av VAV-spjeldene. I møterom Aksla var spjeldene ikke koblet til anlegget, og i møterom Slogen ble det ikke tilført luft overhode. I himlingen over kantinen sto en åpne kanal og blåste luft rett ut. Rognes generelle inntrykk av VVS-arbeidene var at de ikke var fagmessig utført.

Byggherreombudets epost til ÅB av 9. april 2015 illustrerer hvordan ventilasjonsproblemene artet seg i praksis: *«Det er problemer med ventilasjon i Bt2 og Bt 3 i den forstand at det oppstår overtrykk slik at dørene fra glassbygget inn til Statens vegvesen ikke lukker seg slik de skal. Dørene blir stående på gløtt med en stor luftstrøm ut gjennom åpningen. Dette problemet har kommet etter at nybygget og utvidelse av kantine ble oppført. Saken har vært tatt opp tidligere, men problemet er der fortsatt»*.

Manglene ved VVS-anlegget ble angitt i protokollen fra overtakelsesforretningen 26. juni 2015. Utbedringsfristen ble satt til 15. august samme år. ÅB ble gjort kjent med at SB ville sette arbeidet bort til andre dersom fristen ikke ble overholdt. I epost av 14. august 2015 bekreftet SB overfor ÅB at fristen for å ferdigstille utbedring av ventilasjonsanlegget var utskutt til «midten av neste uke (uke 35)». Retten legger til grunn at ÅB ikke overholdt denne fristen.

ÅB har anført at kontraktens krav om innregulering av VVS-anlegget i byggetrinn 2 ble frafalt av sjefsingeniør Bjørn Finn Farstadvoll i SBs eiendomsavdeling. Retten finner ikke dekning for en slik påstand i den dokumentasjon ÅB har påberopt seg. Per Harald Sørensen, daglig leder i Kamo Entreprenør AS, ÅBs underentreprenør, hevdet i en epost til byggherreombudet 9. april 2015 at Farstadvoll ikke ønsket innregulering. Så lenge dette bryter med en klar forpliktelse etter kontrakten, finner ikke retten å kunne tillegge Sørensens utsagn avgjørende vekt så lenge det ikke er verifisert av andre. Den som påstår seg løst fra en kontraktsmessig forpliktelse har bevisbyrden for at så er tilfelle. Slik den interne rollefordeling i SB er presentert for retten, er retten også langt på vei enig med Staten i at det er svært usannsynlig at Farstadvoll skulle ha uttalt seg på en slik måte.

ÅB har ikke levert et ventilasjonsanlegg i henhold til kontrakt. Selskapet har heller ikke utbedret innen fastsatte frister. SB er i posisjon til å kreve erstattet kostnadene til utbedring, jf. NS 8407 pkt. 42.3.4. Retten legger til grunn at utbedringene er foretatt på en rimelig og forsvarlig måte. ÅB pålegges å erstatte SBs kostnader ved engasjementet av Nordvest Miljø AS med **313 884 kroner.**»

Lagmannsretten er enig i tingrettens resultat, og viser til tingrettens begrunnelse som også gir uttrykk for lagmannsrettens syn på saken.

Varmepumpe

Tingretten har på side 16 og 17 i dommen gitt en redegjørelse for de omfattende problemene som Statsbygg og leietakeren opplevde med inneklimate. På side 17 og 18 konkluderer tingretten slik:

«Slik retten ser det, var SB per juni 2017 berettiget til å kreve omlevering av varmepumpen. Gjentatte utbedringsforsøk fra ÅBs side hadde slått feil. SB sto ansvarlig overfor leietaker, og retten har forståelse for at en ikke ønsket å gå nok en vinter i møte med en ustabil varmepumpe. To driftsavbrudd i første halvår 2017, det siste med en varighet på 15 dager, ga liten støtte til den optimisme som ble uttalt i Rørleggersentralens rapport. Basert på Riksheims rapport, legger retten til grunn at varmepumpen tilfredsstilte kravene i byggeprogrammet, men når pumpen stadig vekk stanset var det likevel ÅBs plikt å sørge for utbedring. Når ÅB ikke utbedret varmepumpen innen fastsatt frist, må selskapet erstatte byggherrens kostnader til utbedring utført av andre, jf. NS 8407 pkt. 4.3.4.

ÅB pålegges etter dette å erstatte SBs utlegg til reparasjoner med **51 500 kroner** (Rørleggersentralen). SB har betalt 81 750 kroner for rapporten fra Pro IM AS (Skjulsvik). Retten har stilt seg spørsmålet om det trengtes to rapporter for å kunne konkludere med at det var nødvendig å skrote varmepumpen. Riksheims rapport ga jo klart uttrykk for at det var feil på pumpen, og feilene vedvarte i året som gikk før Skjulsviks rapport forelå. Det som skiller rapportene er at Skjulsvik også påpeker at det ikke er mulig å styre varmepumpen fra SD-anlegget. Dette er i og for seg nyttig informasjon som kaster lys over et annet punkt der ÅB heller ikke har oppfylt sine kontraktsmessige forpliktelser, nemlig SD-anlegget. Retten er kommet til at ÅB skal svare for halvparten av kostnadene til Skjulsvik-rapporten, **40 875 kroner**.

Den nye varmepumpen til 450 000 kroner er en annen og større varmepumpe enn den som ble skiftet ut. Pumpen har også trinnløs regulering noe den gamle ikke hadde. Det er ikke rimelig å belaste ÅB for standardhevingen. Retten har notert seg at prisen for den nye pumpen inkluderte transport, nytt stativ, elektro- og rørleggerarbeider, kraning og fjerning av den gamle pumpen. Retten har ikke holdepunkter for annet enn at den nye varmepumpen er levert til markedspris. Det er grunnlag for et skjønnsmessig fradrag, og retten er kommet til at ÅB skal pålegges å dekke **300 000 kroner** av kostnadene til ny varmepumpe. I tillegg skal ÅB erstatte posten som selskapet har erkjent ansvar for: Riksheim-rapporten med **68 750 kroner**.»

For lagmannsretten har Ålesund Bygg særlig fokusert på at varmepumpen i henhold til det sakkyndige vitne Flisnes (Riksheim Consulting AS) var tilstrekkelig dimensjonert etter kontrakten. Ålesund Bygg har også fremhevet at varmepumpen hadde fungert stabilt etter utbedring i november 2016 og at driftsstans etter denne utbedringen skyldes eksterne forhold. Det er ikke dokumentert driftsstans etter dette tidspunktet. Statsbygg har fremhevet at det ved utbedringen i november 2016 ble fjernet en termistor, og at det ble etterfylt 2,5 kg kuldemedium, noe som indikerer en lekkasje.

Partenes argumentasjon for lagmannsretten har ikke ledet til at retten har fått noe annet syn på saken enn tingretten. De sakkyndige vitnene Flisnes og Skjulsvik var enige om at det ikke var heldig at termistoren, som har en selvstendig sikkerhetsfunksjon, ble fjernet. Det er vanskelig å se noen annen forklaring på etterfyllingen av kuldemedium enn at det forelå en lekkasje. På det tidspunktet det ble besluttet utskifting av varmepumpen 19. september 2017²⁵, hadde problemene vedvart i tre år. Lagmannsretten tiltrer også tingrettens behandling om utskifting av varmeveksler og Skjulsviks rapport. Endelig er

²⁵ D.u. s. 1495

lagmannsretten enig tingrettens skjønnsmessige utmåling av prisavslaget vedrørende utskifting av varmepumpen.

Utomhusarbeider

Ved brev av 19. november 2014²⁶ fra Hammerø og Storvik Prosjekt AS trakk Statsbygg utomhusarbeider ut av kontrakten. Bakgrunnen for beslutningen synes å være at Statsbygg og Ålesund Bygg var uenige om hva som var avtalt om utforming av utomhusarealet, særlig utearealet utenfor kantinen og nedkjøring til carport i byggetrinn 3. Til støtte for sitt syn har Statsbygg vist til punkt 1.2.1, 1.4 og 7.6.0 i byggeprogrammet og til situasjonsplan 2121-M-400-B.²⁷ Lagmannsretten kan ikke se at disse dokumentene gir støtte for Statsbyggs syn. Lagmannsretten legger til grunn at det var et ønske om endret utforming som begrunnet Statsbyggs syn. Det var derfor ikke mislighold fra Ålesund Byggs side som begrunnet Statsbyggs beslutning.

Staten har krav på vederlagsjustering i medhold av NS 8407 pkt. 31.1, jf . pkt 34.4.

Ingen av partene har i særlig grad sikret bevis for utført arbeid på det tidspunkt utomhusarealet ble trukket ut av kontrakten. Tingretten har beskrevet det utførte arbeidet slik:

«Hva hadde ÅB utført av utomhusarbeider per 19. november 2014? Etter bevisførselen legger retten til grunn at ÅB hadde lagt asfalt utenfor garasjeport, støpt betongfundament under utetrapp, lagt singel i området ved varmepumpen og bygd fundamentet for pumpen, samt utført deler av arbeidet på plattingen utenfor kantinen. I hovedtrekk gjensto tilkomstvei fra parkeringsplass til carport, asfaltering, HC-parkering, kummer og rør, samt drenering, utebelysning, grøntområder og håndtering av nivåforskjeller mellom glassbygg og carport og i området rundt varmepumpen.»

Denne beskrivelsen stemmer godt med det som er blitt presentert for lagmannsretten. Som grunnlag for et skjønn om vederlag, har det begrenset verdi.

Statsbygg gjennomførte utomhusarbeidene ut fra en ny og annerledes prosjektering, og Statsbyggs kostnader til arbeid på uteareal, har derfor begrenset betydning.

Lagmannsretten finner ikke grunnlag for å tilkjenne vederlag ut over kr 200 000, som Ålesund Bygg har akseptert.

Prosjektering utomhus

Statsbygg ønsket en annen utforming for utomhusarealene enn det som arkitekt Gitte Marion Langlo (ART Arkitekter og Ingeniører AS) hadde prosjektert. Statsbygg gjør gjeldende at prosjekteringen var verdiløs. Lagmannsretten konstaterer at prosjekteringen

²⁶ D.u. s. 805

²⁷ D.u. s. 429, 431, 479 og 417

var bestilt, i det vesentlige utført og betalt. Det er ikke påpekt konkrete mangler ved arkitekt Langlos arbeid, og det er ikke grunnlag for prisavslag.

Fasadearbeider

Vedrørende fasadearbeidene viser lagmannsretten til tingrettens dom side 20:

«Partene er enige om at det oppsto skader på fasadeplatene som ÅB monterte på underetasjen i byggetrinn 3. Skadene, fugingen sprakk opp og platene løsnet fra veggen, oppsto fordi ÅB ikke fulgte monteringsanvisningen og brukte feil type lim. SB ved byggherreombudet reklamerte 28. august 2015. Frist for utbedring ble satt til 19. oktober samme år. ÅB erkjenner at selskapet ikke overholdt utbedringsfristen. Med henvisning til NS 8407 pkt. 42.3.4 krever Staten erstattet utbedringskostnader med 555 961 kroner. ÅB avviser kravet. Selskapet gjør gjeldende at SB ikke har utbedret på en rimelig og forsvarlig måte.»

Denne beskrivelsen er dekkende også etter ankeforhandlingen. Ålesund Bygg har også for lagmannsretten gjort gjeldende at Statsbygg ikke har utbedret skadene på en rimelig og forsvarlig måte, men har ikke pekt på alternativ utbedring som ville vært rimeligere. Tvert imot har Ålesund Bygg pekt på alternativ som ville vært mer kostbar. Lagmannsretten tilkjenner prisavslag med kr 555 961.

Erstatning for indirekte kostnader: Utgifter til byggherreombud og erstatningskrav fra leietaker.

Statsbygg har krevet erstatning av Ålesund Bygg for indirekte kostnader knyttet til byggherreombud og krav fra leietaker om redusert husleie. Om ansvarsgrunnlaget uttaler tingretten på side 22:

«Økte kostnader til byggherreombud som følge av mangler ved kontraktsgjenstanden er en indirekte kostnad som byggherren bare kan kreve erstattet dersom mangelen har sin årsak i forsett eller grov uaktsomhet hos totalentreprenøren, jf. NS 8407 pkt. 42.5 annet ledd. I teorien er det antatt at en handling vil kunne anses som et forsettlig mislighold dersom det skjer en bevisst tilsidesettelse av kvalitetssikringsprosedyrer i kontrakten, jf. Hagstrøm: Obligasjonsrett (2011) side 482. Overgangen fra et forsettlig til et grovt uaktsomt kontraktsbrudd er imidlertid glidende, og i alminnelighet vil det ikke være nødvendig å trekke opp et slikt skille. Normalt vil det nedre grensesnittet mellom den alminnelige og den grove uaktsomhet være den kontraktuelt interessante, jf. Nordtvedt m.fl.: NS 8407 – kommentarutgave (2013) side 631.

Høyesterett har i Rt-1989-1318 gitt en slik alminnelig karakteristikkk av grov uaktsomhet:

«For at en oppførsel skal kunne karakteriseres som grovt uaktsom, må den etter mitt syn representere et markert avvik fra vanlig forsvarlig handlemåte. Det må dreie seg om en opptreden som er sterkt klanderverdig, hvor vedkommende altså er vesentlig mer å klandre enn hvor det er tale om alminnelig uaktsomhet. Dersom det faglige nivå hos vedkommende ikke holder mål, vil dette etter omstendighetene kunne utgjøre grov uaktsomhet».

Som påpekt hos Nordtvedt m.fl. på side 632 vil det ved utførelsen av en byggekontrakt være tale om å følge en profesjonell norm for det aktuelle faget. Utgangspunktet for vurderingen vil være de anvisninger kontrakten selv gir og de krav som må kunne stilles ut fra den profesjonsnormen som gjelder i det aktuelle tilfellet. En slik profesjonsnorm er generelt streng.

Retten har i sin gjennomgang av de enkelte kravsposter gang på gang konstatert at utførte arbeider er beheftet med vesentlige feil og mangler. ÅB svarer for sine underentreprenører, og retten har tidligere understreket at ÅB sviktet i oppgaven med å koordinere og styre underentreprenørene. Sees prosjektet under ett er det for retten åpenbart at ÅB ikke har oppfylt profesjonsansvaret. Det er snakk om betydningsfull faglig svikt på en rekke områder. For SD-anleggets del er svikten så total at det er nærliggende å stille spørsmålet om ikke ÅB bevisst unnlot å utføre deler av kontraktsarbeidet. I tillegg til det som allerede er påpekt av forhold som går i ÅBs disfavør, vil retten trekke frem manglende tverrfaglig testing av bygget. Denne oppgaven tok ÅB altfor lett på, og når det ikke engang ble utført en brannklokke-test før overtakelse understreker det at den faglige svikten også rammet sikkerheten i bygget.

Svikten i ÅBs oppfølging av prosjektet er etter rettens oppfatning så markant at den må tåle karakteristikken sterkt klanderverdig. Retten legger til grunn at påviste feil og mangler har sin årsak i grov uaktsomhet hos ÅB.»

Sitatet over er knyttet til tingrettens behandling av kravet om erstatning for merkostnader til byggherreombud, men har også relevans for behandlingen av kravet om erstatning for redusert husleie. Lagmannsretten er enig i tingrettens lovanvendelse og i tingrettens subsumsjon. Det er ikke tvilsomt at Ålesund Bygg i det minste grovt uaktsomt har satt til side sine plikter overfor Statsbygg ved utførelsen av kontraktsarbeidet, slik tingretten har konkretisert nærmere. Ålesund Bygg undervurderte grovt behovet for prosjektering av kontraktsarbeidene, og tok ikke inn over seg betydningen av de kontraktsforpliktelser selskapet hadde påtatt seg særlig med henblikk på SD-anlegg og FDV-dokumentasjon. Ålesund Bygg sørget ikke for nødvendig koordinering av underentreprenører.

Det foreligger årsakssammenheng mellom den grovt uaktsomme og mangelfulle kontraktsoppfyllelse og Statsbyggs tap.

Lagmannsretten er også enig i tingrettens utmåling av det konkrete tap knyttet til byggherreombud og redusert husleie. Lagmannsretten er enig i det skjønntingretten har vist vedrørende erstatning for økte utgifter til byggherreombud. Når det gjelder redusert husleie legger lagmannsretten til grunn at Statsbygg har opptrådt profesjonelt og søkt å begrense tapet mest mulig. Den reduserte husleie fremtrer ikke på noen måte som urimelig, sett i lys av de meget betydelige ulemper Statens vegvesen opplevde i byggeperioden. Avtalen om redusert husleie inngått mellom Statsbygg og Statens vegvesen datert 20. og 21. desember 2017²⁸ er en balansert forretningsmessig avtale.

Lagmannsretten tilkjenner erstatning for økte utgifter til byggherreombud med kr 350 000 og erstatning for redusert husleie med kr 1 080 886.

Endringskrav ved sluttoppgjør

Ålesund Bygg har fremsatt et endringskrav ved sluttoppgjøret på kr 832 425. Det erkjennes at kravet er foreldet, men gjøres gjeldende at det kan benyttes til motregning. Kravet er

²⁸ D.u. s. 1504

tilbakevist på vegne av Statsbygg ved brev av 23. september 2015²⁹ fra Hammerø og Storvik Prosjekt AS til Ålesund Bygg. Kravet fra Ålesund Bygg er ikke dokumentert og innsigelsene mot kravet er ikke kommentert. Endringskravet er ubegrunnet og tilkjennes ikke.

Oppsummering

Lagmannsretten avsier dom som også omfatter de uomtvistede poster mellom partene.

Det økonomiske mellomværendet mellom Ålesund Bygg og Statsbygg fremkommer etter dette slik:

Dagmulkt	1 371 500 kroner
TIDA, FDV-dokumentasjon	0 kroner
Dagmulkt FDV	103 500 kroner
SD-anlegg NordVest Miljø	221 250 kroner
SD-anlegg utbedring	749 579 kroner
VVS-anlegg utbedring	313 884 kroner
Varmepumpe Riksheim	68 750 kroner
Varmepumpe Skjulsvik	40 875 kroner
Varmepumpe reparasjoner	51 500 kroner
Varmepumpe utskifting	300 000 kroner
Utomhusarbeider	200 000 kroner
Prosjektering utomhus	0 kroner
Fasadearbeider	555 961 kroner
UU-merking	7 375 kroner
Takluke	0 kroner
Byggherreombud	350 000 kroner
Krav fra leietaker	1 080 886 kroner
Endringskrav	0 kroner
Sum	5 415 060 kroner
Tilbakeholdt vederlag	- 3 907 224 kroner
Til utbetaling	1 507 836 kroner

Sakskostnader

Statsbygg har for lagmannsretten fått medhold av betydning, jf. tvisteloven § 20-3. Ved lagmannsrettens dom er Statsbygg tilkjent et beløp som er ca. kr 500 000 mindre enn det som ble tilkjent av tingretten. Dette utgjør knapt 10 % av det beløp partene har tvistet om for lagmannsretten. Det foreligger tungtveiende grunner for å tilkjenne staten sakskostnader fullt ut. Det resultat som staten har oppnådd for lagmannsretten, ligger tett

²⁹ D.u. s. 1046

opp mot å ha vunnet saken i det vesentlige, jf. tvisteloven § 20-2 første og annet ledd. Staten har vunnet saken der hvor hovedtyngden i de reelle tvistepunkter har ligget, jf. Rt. 2011 side 1294 avsnitt 18 og 19, jf. rettens drøftelser over. Uten at det har hatt avgjørende betydning for lagmannsrettens vurdering av sakskostnadsspørsmålet, peker lagmannsretten på at staten under ankeforhandlingen den 19. januar 2019 ga Ålesund Bygg et tilbud om å forlike saken ved at staten reduserte sitt krav med ca. kr 1 500 000. En aksept av dette forlikstilbudet ville redusert de samlede sakskostnader, og ville gitt Ålesund Bygg et vesentlig bedre resultat enn det lagmannsretten avsier dom for. Lagmannsretten viser til tvisteloven § 20-3 annet punktum, jf. § 20-2 tredje ledd bokstav b.

Staten har fremlagt en sakskostnadsoppgave med salær til prosessfullmektig kr 334 950, kopieringsutgifter kr 608, utgifter til vitner og sakkyndige kr 133 122 og utgifter til reise og opphold for prosessfullmektig kr 28 578. Sakskostnadene er feilsummert til kr 336 419, det korrekte beløp skal være kr 497 258.

Staten har i prosesskriv som fulgte sakskostnadsoppgaven forklart at vitnet Eide har krevet erstattet kr 125 772 kroner for bistand under saksforberedelsen og under ankeforhandlingen. Av dette beløpet har staten krevet dekket kr 75 000 som sakskostnader. Ålesund Bygg har ikke protestert på sakskostnadsoppgaven. Lagmannsretten legger til grunn at vitnet Eide har bistått statens prosessfullmektig i saken, og at dette har bidratt til en rasjonell presentasjon av saken for lagmannsretten. Statens sakskostnadsoppgave er vesentlig lavere enn den som er blitt presentert av Ålesund Bygg. Lagmannsretten er kommet til at sakskostnadene var nødvendige for en forsvarlig opplysning av saken og fastsetter sakskostnadene i samsvar med sakskostnadsoppgaven, jf. tvisteloven § 20-5.

Ved avgjørelsen av spørsmålet om sakskostnader for tingretten, legger lagmannsretten sitt eget resultat til grunn, jf. tvisteloven § 20-9 annet ledd. Selv om lagmannsretten har tilkjent staten et beløp som er ca. kr 500 000 lavere enn det som tingretten kom til, gjør lagmannsretten ingen endringer i tingrettens sakskostnadsavgjørelse. Lagmannsretten viser til tingrettens begrunnelse, som er dekkende også for lagmannsrettens syn selv om det beløp som Ålesund Bygg skal betale, er noe redusert ved lagmannsrettens dom.

Sakskostnadene utgjør etter dette kr 476 282 for tingretten og kr 497 258 for lagmannsretten, til sammen kr 973 540.

Godtgjørelse til de fagkyndige meddommerne fastsettes ved egen beslutning. Det er staten som har krevet retten satt med fagkyndige meddommere, og som er ansvarlig for kostnader til disse. Staten har ikke krevet disse kostnadene dekket i sin sakskostnadsoppgave.

Dommen er enstemmig.

DOMSSLUTNING

1. Ålesund Bygg AS ved styrets leder dømmes til innen 2 – to – uker fra dommens forkynnelse å betale til Staten ved Kommunal- og moderniseringsdepartementet kr 1 507 836 – enmillionfemhundreogsyvtusenåttehundreogtrettiseks – kroner med tillegg av lovens forsinkelsesrente fra forfall til betaling skjer.
2. I sakskostnader for tingrett og lagmannsrett betaler Ålesund Bygg AS 973 540 – nihundreogsyttitretusenfemhundreogførti – kroner til Staten ved Kommunal- og moderniseringsdepartementet innen 2 – to – uker fra forkynnelsen av denne dom.

Dag Brathole

Roger Edvard Rosvoll

Gunnar Greger Hagen

Tore Mørch

Ragnar Steen

Dokument i samsvar med undertegnet original.

04.03.2019, Lena Kjosnes (el.sign)

Frostating lagmannsrett

Veiledning om anke i sivile saker

I sivile saker er det reglene i tvisteloven kapitler 29 og 30 som gjelder for anke. Reglene for anke over dommer, anke over kjennelser og anke over beslutninger er litt ulike. Nedenfor finner du mer informasjon og veiledning om reglene.

Ankefrist og gebyr

Fristen for å anke er én måned fra den dagen avgjørelsen ble gjort kjent for deg, hvis ikke retten har fastsatt en annen frist. Disse periodene tas ikke med når fristen beregnes (rettsferie):

- fra og med siste lørdag før palmesøndag til og med annen påskedag
- fra og med 1. juli til og med 15. august
- fra og med 24. desember til og med 3. januar

Den som anker, må betale behandlingsgebyr. Du kan få mer informasjon om gebyret fra den domstolen som har behandlet saken.

Hva må ankeerklæringen inneholde?

I ankeerklæringen må du nevne

- hvilken avgjørelse du anker
- hvilken domstol du anker til
- navn og adresse på parter, stedfortredere og prosessfullmektiger
- hva du mener er feil med den avgjørelsen som er tatt
- den faktiske og rettslige begrunnelsen for at det foreligger feil
- hvilke nye fakta, bevis eller rettslige begrunnelser du vil legge fram
- om anken gjelder hele avgjørelsen eller bare deler av den
- det kravet ankesaken gjelder, og hvilket resultat du krever
- grunnlaget for at retten kan behandle anken, dersom det har vært tvil om det
- hvordan du mener at anken skal behandles videre

Hvis du vil anke en tingrettsdom til lagmannsretten

Dommer fra tingretten kan ankes til lagmannsretten. Du kan anke en dom hvis du mener det er

- feil i de faktiske forholdene som retten har beskrevet i dommen
- feil i rettsanvendelsen (at loven er tolket feil)
- feil i saksbehandlingen

Hvis du ønsker å anke, må du sende en skriftlig ankeerklæring til den tingretten som har behandlet saken. Hvis du fører saken selv uten advokat, kan du møte opp i tingretten og anke muntlig. Retten kan tillate at også prosessfullmektiger som ikke er advokater, anker muntlig.

Det er vanligvis en muntlig forhandling i lagmannsretten som avgjør en anke over en dom. I ankebehandlingen skal lagmannsretten konsentrere seg om de delene av tingrettens avgjørelse som er omtvistet, og som det er knyttet tvil til.

Lagmannsretten kan nekte å behandle en anke hvis den kommer til at det er klart at dommen fra tingretten ikke vil bli endret. I tillegg kan retten nekte å behandle noen krav eller ankegrunner, selv om resten av anken blir behandlet.

Retten til å anke er begrenset i saker som gjelder formuesverdi under 125 000 kroner

Hvis anken gjelder en formuesverdi under 125 000 kroner, kreves det samtykke fra lagmannsretten for at anken skal kunne bli behandlet.

Når lagmannsretten vurderer om den skal gi samtykke, legger den vekt på

- sakens karakter
- partenes behov for å få saken prøvd på nytt
- om det ser ut til å være svakheter ved den avgjørelsen som er anket, eller ved behandlingen av saken

Hvis du vil anke en tingretts kjennelse eller beslutning til lagmannsretten

En *kjennelse* kan du som hovedregel anke på grunn av

- feil i de faktiske forholdene som retten har beskrevet i kjennelsen

feil i rettsanvendelsen (at loven er tolket feil)
feil i saksbehandlingen

Kjennelser som gjelder saksbehandlingen, og som er tatt på bakgrunn av skjønn, kan bare ankes dersom du mener at skjønnsutøvelsen er uforsvarlig eller klart urimelig.

En *beslutning* kan du bare anke hvis du mener
at retten ikke hadde rett til å ta denne typen avgjørelse på det lovgrunnlaget, eller
at avgjørelsen åpenbart er uforsvarlig eller urimelig

Hvis tingretten har avsagt dom i saken, kan tingrettens avgjørelser om saksbehandlingen ikke ankes særskilt. Da kan dommen isteden ankes på grunnlag av feil i saksbehandlingen.

Kjennelser og beslutninger anker du til den tingretten som har avsagt avgjørelsen. Anken avgjøres normalt ved kjennelse etter skriftlig behandling i lagmannsretten.

Hvis du vil anke lagmannsrettens avgjørelse til Høyesterett

Høyesterett er ankeinstans for lagmannsrettens avgjørelser.

Anke til Høyesterett over *dommer* krever alltid samtykke fra Høyesteretts ankeutvalg. Samtykke gis bare når anken gjelder spørsmål som har betydning utover den aktuelle saken, eller det av andre grunner er særlig viktig å få saken behandlet av Høyesterett. Anke over dommer avgjøres normalt etter muntlig forhandling.

Høyesteretts ankeutvalg kan nekte å ta anker over *kjennelser* og *beslutninger* til behandling. Hvis de blir tatt til behandling, er det som regel hvis spørsmålet har betydning utover den aktuelle saken, hvis andre hensyn taler for at anken bør prøves, eller hvis saken reiser omfattende bevisspørsmål.

Når en anke over kjennelser og beslutninger i tingretten er avgjort ved kjennelse i lagmannsretten, kan avgjørelsen som hovedregel ikke ankes videre til Høyesterett.

Anke over lagmannsrettens kjennelser og beslutninger avgjøres normalt etter skriftlig behandling i Høyesteretts ankeutvalg.

Veiledning om anke i sivile saker

I sivile saker er det reglene i tvisteloven kapitler 29 og 30 som gjelder for anke. Reglene for anke over dommer, anke over kjennelser og anke over beslutninger er litt ulike. Nedenfor finner du mer informasjon og veiledning om reglene.

Ankefrist og gebyr

Fristen for å anke er én måned fra den dagen avgjørelsen ble gjort kjent for deg, hvis ikke retten har fastsatt en annen frist. Disse periodene tas ikke med når fristen beregnes (rettsferie):

fra og med siste lørdag før palmesøndag til og med annen påskedag

fra og med 1. juli til og med 15. august

fra og med 24. desember til og med 3. januar

Den som anker, må betale behandlingsgebyr. Du kan få mer informasjon om gebyret fra den domstolen som har behandlet saken.

Hva må ankeerklæringen inneholde?

I ankeerklæringen må du nevne

hvilken avgjørelse du anker

hvilken domstol du anker til

navn og adresse på parter, stedfortredere og prosessfullmektiger

hva du mener er feil med den avgjørelsen som er tatt

den faktiske og rettslige begrunnelsen for at det foreligger feil

hvilke nye fakta, bevis eller rettslige begrunnelser du vil legge fram

om anken gjelder hele avgjørelsen eller bare deler av den

det kravet ankesaken gjelder, og hvilket resultat du krever

grunnlaget for at retten kan behandle anken, dersom det har vært tvil om det

hvordan du mener at anken skal behandles videre

Hvis du vil anke en tingrettsdom til lagmannsretten

Dommer fra tingretten kan ankes til lagmannsretten. Du kan anke en dom hvis du mener det er

feil i de faktiske forholdene som retten har beskrevet i dommen

feil i rettsanvendelsen (at loven er tolket feil)

feil i saksbehandlingen

Hvis du ønsker å anke, må du sende en skriftlig ankeerklæring til den tingretten som har behandlet saken.

Hvis du fører saken selv uten advokat, kan du møte opp i tingretten og anke muntlig. Retten kan tillate at også prosessfullmektiger som ikke er advokater, anker muntlig.

Det er vanligvis en muntlig forhandling i lagmannsretten som avgjør en anke over en dom. I ankebehandlingen skal lagmannsretten konsentrere seg om de delene av tingrettens avgjørelse som er omtvistet, og som det er knyttet tvil til.

Lagmannsretten kan nekte å behandle en anke hvis den kommer til at det er klart at dommen fra tingretten ikke vil bli endret. I tillegg kan retten nekte å behandle noen krav eller ankegrunner, selv om resten av anken blir behandlet.

Retten til å anke er begrenset i saker som gjelder formuesverdi under 125 000 kroner

Hvis anken gjelder en formuesverdi under 125 000 kroner, kreves det samtykke fra lagmannsretten for at anken skal kunne bli behandlet.

Når lagmannsretten vurderer om den skal gi samtykke, legger den vekt på

sakens karakter

partenes behov for å få saken prøvd på nytt

om det ser ut til å være svakheter ved den avgjørelsen som er anket, eller ved behandlingen av saken

Hvis du vil anke en tingretts kjennelse eller beslutning til lagmannsretten

En *kjennelse* kan du som hovedregel anke på grunn av

feil i de faktiske forholdene som retten har beskrevet i kjennelsen

feil i rettsanvendelsen (at loven er tolket feil)
feil i saksbehandlingen

Kjennelser som gjelder saksbehandlingen, og som er tatt på bakgrunn av skjønn, kan bare ankes dersom du mener at skønnsutøvelsen er uforsvarlig eller klart urimelig.

En *beslutning* kan du bare anke hvis du mener
at retten ikke hadde rett til å ta denne typen avgjørelse på det lovgrunnlaget, eller
at avgjørelsen åpenbart er uforsvarlig eller urimelig

Hvis tingretten har avsagt dom i saken, kan tingrettens avgjørelser om saksbehandlingen ikke ankes særskilt. Da kan dommen isteden ankes på grunnlag av feil i saksbehandlingen.

Kjennelser og beslutninger anker du til den tingretten som har avsagt avgjørelsen. Anken avgjøres normalt ved kjennelse etter skriftlig behandling i lagmannsretten.

Hvis du vil anke lagmannsrettens avgjørelse til Høyesterett

Høyesterett er ankeinstans for lagmannsrettens avgjørelser.

Anke til Høyesterett over *dommer* krever alltid samtykke fra Høyesteretts ankeutvalg. Samtykke gis bare når anken gjelder spørsmål som har betydning utover den aktuelle saken, eller det av andre grunner er særlig viktig å få saken behandlet av Høyesterett. Anke over dommer avgjøres normalt etter muntlig forhandling.

Høyesteretts ankeutvalg kan nekte å ta anker over *kjennelser* og *beslutninger* til behandling. Hvis de blir tatt til behandling, er det som regel hvis spørsmålet har betydning utover den aktuelle saken, hvis andre hensyn taler for at anken bør prøves, eller hvis saken reiser omfattende bevisspørsmål.

Når en anke over kjennelser og beslutninger i tingretten er avgjort ved kjennelse i lagmannsretten, kan avgjørelsen som hovedregel ikke ankes videre til Høyesterett.

Anke over lagmannsrettens kjennelser og beslutninger avgjøres normalt etter skriftlig behandling i Høyesteretts ankeutvalg.